

”כל המבקש רחמים על חבירו...” הוא נענה תחילה” – למשמעות האימרה

א. מקור הלימוד וצורת הבאתו

המקור לאימרת חז”ל: ”כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר – הוא נענה תחילה”, הינו בגמרא, בבא קמא, דף צב, ע”א. לפי צורת ההבאה של אימרה זו בגמרא: ”מנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו...” עולה שאימרה זו הייתה שגורה ומקובלת בפי חז”ל, אלא שהגמרא מעוניינת למצוא לה אסמכתא. והגמרא עונה: ”...מהכא, ויתפלל אברהם אל האלוקים, וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואת אמהותיו וגו’, וכתוב וה’ ופקד את שרה כאשר אמר וגו’ כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך”.

ב. כיצד מתבצע הלימוד?

מתוך עיון בתשובת הגמרא נראה שהלימוד יכול להתבצע בשני אופנים שונים בלתי תלויים זה בזה:

1. לימוד מתוך סמיכות הפרשיות

הלימוד יתבצע כך: אברהם מבקש רחמים על אבימלך לרפואת אשתו, שנאמר: ”ויתפלל אברהם אל האלוקים...” (בראשית כ’, יז), וסמוך לעניין זה הקב”ה שולח רפואה לעקרותה של שרה, שנאמר: ”וה’ ופקד את שרה” (שם כ”א, א). היינו, **רפואת שרה סמוכה לבקשת הרפואה של אברהם על אבימלך**, ומכאן ”כל המבקש רחמים על חבירו... הוא נענה תחילה”.

2. לימוד מתוך דרישת המלים ”כאשר אמר”

הלימוד ייעשה בצורה הבאה: ”וה’ ופקד את שרה כאשר אמר” – כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך. לביטוי ”כאשר אמר” שני מובנים אפשריים: האחד, כמו שאמר או כפי שאמר. (לדוגמה: ”כאשר עשה, כן יעשה לו” – ויקרא כ”ד, יט). השני, בשעה שאמר או כשאמר. (לדוגמה: ”ויהי כאשר ראה יעקב את רחל... ויגש יעקב...” – בראשית כ”ט, י). והלימוד הוא כך: ה’ ופקד את שרה כמו שאמר [=כפי שהתפלל] אברהם על אבימלך. או, ה’ ופקד את שרה בשעה שאמר [=כשהתפלל] אברהם על אבימלך.

ג. קשיים בהבנת הלימוד

1. קושי מבני בהצגת הלימוד

כאשר הגמרא מציגה את הלימוד מהעניין של תפילת אברהם על אבימלך ופקידת שרה, ניתן לצפות שאופן הלימוד מעניין אחד יהיה אחד בלבד, ולא שניים כפי הבננו לעיל. מה עוד, שהגמרא לא מודיעה לנו שמדובר בשני אופני לימוד שונים. קושי נוסף הוא, מדוע הגמרא נזקקת לשני אופני הלימוד ואינה מסתפקת באחד מהם. האם ניתן לייחס צורך זה לקשיים הטמונים בכל אחד מהם בנפרד?

2. עיון בלימוד של ”סמיכות הפרשיות”

סדר הכתובים הוא כדלהלן:
(בראשית כ', יז): ”ויתפלל אברהם אל האלקים, וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו.”
(שם כ', יח): ”כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם.”
(שם כ"א, א): ”וה' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ה' לשרה כאשר דבר.”
ובהתאם, סדר הפעילויות ע"פ המקרא הינו כדלקמן:
1. אברהם מתפלל על אבימלך.
2. אבימלך ואשתו נרפאים.
3. שרה נרפאת.

משמע, רפואת שרה אירעה אחרי רפואת אבימלך ואשתו. וזה קשה מאוד, שהרי זה סותר לכאורה את עצם הלימוד שכל המבקש רחמים על חברו... הוא נענה תחילה. ובכך נשמט הבסיס המרכזי של הלימוד.

3. עיון בלימוד ”כאשר אמר”

גם שיטה זו מוקשת מאוד. שהרי המבנה התחבירי של הפסוק ”וה' פקד את שרה כאשר אמר” מצביע בפשטות על כך ש”כאשר אמר” הכוונה היא לקב”ה. ייחוס הביטוי ”כאשר אמר” לאברהם, זהו דחיקת הדברים ממשוטים. ויתרה על כך, בשיטת לימוד זו, הביטוי ”כאשר אמר” מקבל משמעות של ”כאשר התפלל”. גם זוהי הוצאת דברים ממשוטים, שהרי לא שמענו על זהות ביטויים כזו. וראיה לכך (ילקוט שמעוני, ואתחנן, תתי”א): ”שלוש עשרה לשונות נקראת תפילה”, וזו אינה אחת מהן.

ד. שיטת רש”י בהבנת הלימוד

נעיין בדברי רש”י על הגמרא (בי”ק צב, ע”א):
”[וה'] פקד [את שרה]. מדלא כתיב ויפקוד את שרה, וכתיב פקד, משמע פקד כבר תחילה לאבימלך.”

מה היה קשה לרש”י? ומה חידש רש”י כדי ליישב את הקושי? צריך להבין את רש”י כך: הוא לומד את מאמר חז”ל ”כל המבקש רחמים... מסמיכות העניינים, דהיינו מסמיכות פקידתה של שרה לתפילתו של אברהם על אבימלך. אלא שקשה לרש”י, שהרי פקידתה של שרה אינה סמוכה לתפילתו של אברהם כי אם לרפוי של אבימלך ונשיו, ואז לא ניתן ללמוד ש”הוא נענה תחילה”.

בעקבות קושי זה, רש"י נזקק ליסוד נוסף בלימודו, והוא: אם אמנם פקידת שרה הייתה אחרי רפואת אבימלך, לשון התורה הייתה צריכה להיות מנוסחת בלשון עתיד: ויפקוד ה' את שרה, ובכך הייתה מצביעה שסדר האירועים האמיתי היה בהתאם לכתובים. ניסוח הדברים בלשון עבר: "וה' פקד את שרה" מצביע על כך שסדר האירועים האמיתי איננו לפי סדר הכתובים, כי אם שה' פקד את שרה כבר בשלב מוקדם יותר, לפני ריפוי אבימלך ונשיו. הלימוד המלא מתקבל בעזרת שני היסודות: 1. סמיכות הפרשיות. 2. ניסוח פקידת שרה בלשון עבר.

ה. ביסוס שיטתו של רש"י

1. תבנית דומה במקרא ניתן למצוא אצל אדם וחוה (בראשית ד', א): "והאדם ידע את חוה אשתו". רש"י על אתר מבהיר:
 "והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההמיון והלידה, שאם כמו ידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו זנים".
 וכן מצאנו בעניין הפיכת סדום ועמורה:
 "השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה" (בראשית י"ט, כג). ולאחר מכן: "וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש..." (בראשית י"ט, כד) גם כאן רש"י מבהיר שהקב"ה המטיר על סדום ועמורה לפני שהשמש יצא על הארץ, בעלות השחר, כמו שאמר "וכמו השחר עלה".

2. הפסוק המלא בעניין פקידת שרה: "וה' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ה' לשרה כאשר דבר" מחולק לשני חלקים גם מבחינה עניינית וגם מבחינת זמני הפעלים. חציו הראשון של הפסוק מופיע בלשון עבר "וה' פקד", ואילו חציו השני מופיע בלשון עתיד "ויעש ה'". אף מבנה זה בא לרמוז לנו שה' פקד את שרה כבר קודם לריפויו של אבימלך.

3. תופעה דומה מצאנו בלשון המקרא אצל אבימלך: "ויורפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו..." שוב מופיעה פעולת הריפויו בלשון עתיד, ואילו אצל שרה – בלשון עבר, אין זאת כי אם לרמוז שה' פקד את שרה כבר קודם לריפויו של אבימלך. ובכך ללמדנו שכל המתפלל על חברו... הוא נענה תחילה.

ו. פירושו של רש"י על התורה

הבנו שרש"י מבסס את לימודו על שני יסודות, למרות שברש"י על הגמרא לא מופיע היסוד של לימוד מתוך "סמיכות הפרשיות". אלא שיסוד זה מופיע מפורשות ברש"י על התורה (בראשית כ"א, א): "וה' פקד את שרה. (ב"ק, לב): סמך פרשה זו ללמדך שכל המצקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, שנאמר ויחפלו וגו' וסמך ליה זה' פקד את שרה, שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך".

לימודו של רש"י המתבסס על שני היסודות מופיע א"כ בצורה מפורשת בפירושו על התורה. ההסבר להבדל שבין שני הפירושים נובע מכך שבפירושו על הגמרא אין רש"י נזקק להבהיר את הצורך גם ביסוד "סמיכות הפרשיות" כיוון שכאשר לומדים את הגמרא זה מובן מאליו, שהרי הגמרא מצטטת את שני הפסוקים הרלוונטיים בלבד. אולם כאשר מעיינים בחומש ומופיע רצף של פסוקים, בהחלט יש מקום להבהיר גם את היסוד של "סמיכות הפרשיות".

ז. שיטת רש”י במבחן לשון הגמרא

שיטת רש”י הייתה יכולה להיות מובנת מאוד לולא תוספת הקטע בגמרא: ”כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך”, שהרי קטע זה מוביל אותנו היישר לשיטת הלימוד השנייה, השונה לחלוטין משיטתו של רש”י. ופרט לבעיה היסודית הנ”ל מתעוררות בעיות נלוות נוספות, כגון שרש”י כלל לא מתייחס לקטע זה בפירושו. אמנם לא לכל קטע בגמרא נוהג רש”י להתייחס, אבל קטע זה הינו משמעותי מאוד בהבנת המקור למאמר חז”ל הנדון, והיה מקום להתייחסות. מה עוד, שקטע זה מצביע על הבנה שונה לחלוטין מהבנתו של רש”י. ובמקרה כזה קשה לומר שרש”י ראה את הקטע הזה ולא התייחס אליו. יתירה על כך, מרש”י על הפרשה, משמע בצורה הברורה ביותר, ש”כאשר אמר” הכוונה היא לקב”ה ולא לאברהם בתפילתו על אבימלך: ”כאשר אמר. בהריון... והיכן היא אמייה... ולאמר אלוקים אנל שרה אשתך וגו’” (רש”י, שם).

וכבר הבחין בבעיות שיוצר הקטע הנ”ל בגמרא לשיטתו של רש”י, הי”פני יהושע” (בי”ק צב, ע”א): ”ויש לדקדק הא פירש רש”י בחומש דילפינן לה מסמיכות הכתובים, דכתיב: ויתפלל אברהם, וירפא אלוקים את אבימלך, וסמיך לה וה’ פקד... וקשה דבגמרא משמע להדיא דלא יליף אלא מדכתיב כאשר אמר”.

על כן ברצוננו לטעון את החידוש הבא: רש”י לא גרס בגמרא את הקטע ”כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך” ואולי יותר מדויק: קטע זה כלל לא הופיע בגמרתו של רש”י. פרט לאסמכתאות לטענתנו הנ”ל, שנביא להלן, דברי רש”י על התורה מסייעים בידינו. רש”י רוצה ללמדנו מניין שכל המבקש רחמים על חבריו וכו’, לשם כך הוא מצטט מדברי הגמרא את הקטעים הרלוונטיים, הקטע ”כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך” – לא נכלל בהם.

ח. אסמכתאות לטענתנו בדבר גירסת רש”י

1. המהרש”ק (הרב אהרן שמואל קאידנובר, מגדולי רבני פולין, 1624-1676)

”...דע”כ צריך לומר דלא היה הגירסא לפני רש”י בגמרא דבבא קמא: ”כאשר אמר אברהם אל אבימלך”, דאם היה הגירסא כך לא היה צריך לדקדק מדלא אמר ויפקוד. ועוד, שהרי בחומש פירש: כאשר אמר – בהריון, ולא בלידה, אלא ע”כ דלא גריס ליה, ולכן דקדק מדאחר פקד, כבר פקד...” דברי המהרש”ק הינם אסמכתא מפורשת לטענתנו.

2. המאירי (ר’ מנחם בר שלמה, מגדולי המפרשים, נפטר 1315)

המאירי ב”בית הבחירה” על בבא קמא מצטט מהגמרא את הקטע הבא בלבד: ”כל המבקש רחמים על חבריו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, שנאמר ויתפלל אברהם אל האלוקים וכתוב וה’ פקד את שרה” מהעובדה שהמאירי אינו מצטט מהגמרא את הקטע ”כאשר אמר אברהם אל אבימלך”, לצרכי לימודו, משמע שהמאירי סובר שהקטע הזה אינו רלוונטי עבור הלימוד הנדרש. וזוהי שיטת רש”י.

3. ים של שלמה (המהרש"ל, ר' שלמה לוריא, מגדולי חכמי פולין בדורו 1510-1574)

גם המהרש"ל משמיט מהציטוט שלו את הקטע "כאשר אמר אברהם אל אבימלך". וזה לשונו: "כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שנאמר ויתפלל אברהם אל האלוקים וירפא אלוקים את אבימלך את אשתו ואמהותיו, וכתוב וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו'". אי"כ מצאנו גם את המהרש"ל תומך בשיטת רש"י.

ט. "שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך"

תיאור פקידת שרה במקרא בלשון עבר מצדיקה את הטענה שאין זה מקומה האמיתי כי אם כבר קודם לכן, אך עדיין נשארה פתוחה השאלה: עד כמה יש להקדים את זמן פקידת שרה? מנין שפקידת שרה התרחשה במרווח הזמן שבין תפילת אברהם ובין הריפוי של אבימלך וביתו? אולי פקידת שרה התבצעה הרבה יותר מוקדם לריפוי של אבימלך? אולי עוד לפני תפילת אברהם? ואולי אף לפני כל הסיפור עם אבימלך?

פתרון מבריק מציע ה"באר יצחק" (הרב יצחק הורוויץ, מחכמי פולין-אשכנז, נפטר 1864): סדר הכתובים בתורה מצביע על ארבעה שלבים:

1. "ויתפלל אברהם אל האלוקים".
2. "וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו..."
3. "כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך".
4. "וה' פקד את שרה..."

סדר זה מוקשה הוא, שהרי קטע 3 מהווה הנמקה לצורך של אברהם להתפלל, אי"כ מקומו הטבעי הינו מיד אחרי קטע 1 מה טעם להוציאו ממקומו הטבעי ולהעבירו לאחרי קטע 2, המתאר כבר את שלב השלמת הריפוי? אלא, אומר ה"באר יצחק", העדיפה התורה להצמיד את קטע 3 לקטע 4 לומר לך שפקידת שרה הייתה במצב של "עצור עצר...". בעזרת רעיון מחודש זה ניתן לתחום את פקידת שרה במירווח זמן צר יותר, אחרי "ויתפלל אברהם אל האלוקים... כי עצור עצר...". וממילא לפני "וירפא אלוקים את אבימלך..."

י. "והוא צריך לאותו דבר"

בהתאם לאמור בקטע זה צריכה להיות התאמה בין הצרכים של המתפלל ובין הצרכים של זה שמתפללים עליו. ומבחינה כוללת של האימרה, צריכה להיות התאמה בין ההיענות של המתפלל להיענות של זה שמתפללים עליו. כדי להוכיח את הרלוונטיות של האימרה לכתובים יש לבחון את ההתאמות הנ"ל בין אבימלך וביתו ובין אברהם ושרה, ולוודא את קיומן.

לפי פשוטם של דברים, כפי שנראה להלן, קיים חוסר התאמה בולט. שהרי ע"פ הפסוק "וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו", משמע שלפני הריפוי הייתה להן בעיה של לידה, הן לא יכולות ללדת! ולעומת זאת אצל שרה הבעיה שונה לחלוטין. הכתוב מעיד עליה: "ותהי שרי, עקרה אין לה ולד" (בראשית י"א, ל), דהיינו יש לה בעיית עקרות, שרה לא יכולה להרות! ואכן הפסוק הדן בריפוייה של שרה מבשר על יכולתה להרות, "וה' פקד את שרה" אומר על כך רש"י "בהריון". ועוד, מיד אח"כ אומר הכתוב: "ותהר ותלד"

שרה...” לעומת נשי אבימלך שריפויין מתבטא בהמשך תהליך ההריון. אי”כ לא מתקיים התנאי ”והוא צריך לאותו דבר” שהינו תנאי יסודי לקיום אימרת חז”ל.

כדי ליישב את הבעיה יש לפתור קודם לכן מספר תמיהות:

1. יש להבין כיצד התממש העונש ”כי עצור עצר ה’ בעד כל רחם לבית אבימלך”, הלכה למעשה? הרי מדובר כאן בטווח זמן קצר מאוד, אולי עניין של שעות, שהרי זו הייתה השתלשלות העניינים: מיד באותו ערב שנלקחה שרה לבית אבימלך, בא האלוקים אליו בחלום והזהירו, למחרת בהשכמת הבוקר מכנס אבימלך את כל עבדיו ומספר להם על התגלות האלוקים אליו ועל אזהרתו. הדברים מטילים על הנוכחים מורא כבד, המביא אותם לכניעה מוחלטת ומיידית לצו האלוקים: **”ועתה (!) השב את אשת האיש”**. ואכן, אבימלך קורא אליו את אברהם ואחרי דרשיח קצר השיב לו את שרה אשתו. אברהם מתפלל אל הקב”ה ומשפחת אבימלך נרפאת.

כל זה התרחש כאמור בתחום זמן צר מאוד, אי”כ מתעוררת התמיהה: ”מתי היה להם עצר רחם” (רמב”ן)? בעקבות הרמב”ן הולך גם האברבנאל וגם הוא תמה: ”כי אם לוקחה שרה ביום אחד, ובלילה ההוא בא אלוקים אל אבימלך בחלום הלילה, ובבוקר השיב את שרה לבעלה – באיזה אופן עצר ה’ בעד כל רחם?”

2. ”וירפא אלוקים... וילדו”, האמנם ”וילדו”... הינו כפשוטו? דהיינו, שמיד עם הריפוי, אשתו ואמהותיו של אבימלך ילדו? גם זו שהייתה נניח בחודש השני להריונה, גם היא ילדה בעקבות תפילתו של אברהם? ואולי תאמר שכל אלה שהיו בהריון במשפחת אבימלך היו בסוף החודש התשיעי, ועם הריפוי כולן ילדו, האם זה ייתכן מבחינה סטטיסטית? וכן תמה ה”גור אריה”: ”וכי כל אמהותיו היו עומדין על פירקן ללדת באותה שעה?” הסבירות להיווצרות מצב כזה הינה קלושה ביותר, וכפי שמעיד ה”מזרחי”: ”והוא רחוק מאוד שנאמר שהיו אשת אבימלך וכל אמהותיו על פירקן לילד באותו יום עצמו”.

אלא, יש לומר, שעם עצירת כל רחם לבית אבימלך, נפגעה בצורה על טבעית יכולתן של הנשים להרות ולילד. כל התהליכים משלב הכניסה להריון ועד הלידה – נעצרו. אלה שלא היו בהריון – לא היו יכולות להרות, אלה שהיו בהריון – הריון הפסיק להתפתח, ואלה שעמדו לילד – לא יכלו לילד. הכוח הפוטנציאלי ללדת, כולל ההריון לשלבינו, נפגע עם הענשת אבימלך וביתו, ונרפא עם תפילתו של אברהם. ואמנם כך מבין את התהליך האברבנאל: ”וירפא (הקב”ה) את אבימלך בתת לו **כח להוליד**, ולנשיו ואמהותיו **כח שתלדנה**”. וכן מבין המלבי”ם: ”ועיי תפילת אברהם נרפאו... **היו ראויים להולדה**...”.

אם כך, גם לבית אבימלך הייתה קיימת בעיה של הריון. וזה תואם את בעיית ההריון של שרה. אחרי תפילתו של אברהם על אבימלך, זכתה שרה ליכולת להרות וללדת כפי שמעיד עליה הכתוב: ”וה’ פקד את שרה... ותהר ותלד...”, וזה תואם לתהליכי הריפוי של בית אבימלך. מצאנו אי”כ התאמה מלאה בין הצרכים וההיענות של המתפלל ושל זה שמתפללים עליו.

יא. להבהרת המושג ”פקידת שרה”

כדי להבהיר את משמעות פקידת שרה יש לקבוע את הפעילויות הראשיות שבין תחילת תהליך לידת יצחק לסופו, ואת לוח הזמנים לביצוע כל פעילות. יש לקבוע חמש פעילויות ראשיות:

1. **ההבטחה של הקב"ה על ההריון:** "ויאמר אלוקים אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק" (בראשית י"ז, יט).
2. **הבשורה של המלאכים על תאריך הלידה:** "ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך" (בראשית י"ח, י).
3. **פקידת שרה:** "וה' פקד את שרה כאשר אמר" (בראשית כ"א, א).
4. **התחלת ההריון (ההתעברות):** "ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקונו למועד אשר דבר אותו אלוקים" (בראשית כ"א, ב).
5. **לידת יצחק:**

לוח זמנים לפעילויות הנ"ל:

1. **בשורת המלאכים ולידת יצחק:** לשיטת רש"י שני האירועים הנייל אירעו בחג הפסח. ע"פ פירושו על התורה (בראשית י"ח, י): "כעת חיה. כעת הולדת לטנה הצאה, ופסח היה, ולפסח הצא נולד יצחק". שיטתו, בעניין הבשורה נתמכת ע"י המדרש רבה פמ"ח, וחולקת על הגמרא בראש השנה (יא, ע"א) שמסיקה שהיה זה בחג הסוכות. באשר ללידת יצחק בפסח, אין על כך מחלוקת, וזה תואם את האמור במסכת ר"ה (י, ע"ב): "בפסח נולד יצחק".
2. **פקידת שרה:** אין על כך מחלוקת שפקידת שרה הייתה בראש השנה, וזה תואם את האמור במסכת ר"ה (י, ע"ב): "בראש השנה נפקדה שרה..."
3. **התחלת ההריון (ההתעברות):** ע"פ המהרש"א (ר"ה יא, ע"א) שמקיים את שיטת רש"י התעברות שרה ארעה בחג הסוכות.

נסכם את לוח הזמנים עד לידת יצחק, לשיטת רש"י, בטבלה הבאה:

תאריך האירוע	האירוע
סמוך לפסח	1. ההבטחה של הקב"ה על ההריון של שרה
פסח	2. בשורת המלאכים על תאריך הלידה, והבשורה החוזרת של הקב"ה
ראש השנה	3. פקידת שרה
סוכות	4. תחילת ההריון של שרה (התעברות)
פסח	5. לידת יצחק

פקידת שרה – מהי?

על-פי הטבלה ברור שפקידת שרה לא יכולה להיות יותר איזה שהוא דבר שאין בו ממשות מעשית, שהרי "הבטחה" כבר הייתה, "בשורה" כבר הייתה, השלב הבא צריך להיות משהו מעשי, שלב מסוים במימוש ההבטחה. אזי מהי הפקידה הזו?

המהרש"א (ר"ה יא, ע"א)

“...לפי סוגיא דשמעתין דבחג [הסוכות] נתעברה, וקודם זה בראש השנה נגזר עליה כן שתתעבר בחג [הסוכות] בשנה זו, ואעייג דהמלאכים בשרו אותה כבר בפסח כשיטתנו דלעיל, מ"מ לא נגזר עליה הריון מפי השי"י עד ראש השנה... דלכך נקרא ראש השנה יום הזכרון, דבו ביום זכרון כל המעשים בא לטוב ולרע, ואלו הנשים [שרה, רחל, חנה] שהיו עקרות מצד טבעם ומזלם ועלה זכרונם לטובה בראש השנה לשנות טבעם ומערכה שלהם”.
א"כ, משמעות הפקידה היא שבראש השנה נקבע תאריך העיבור לחג הסוכות, וכן התבצע שינוי הטבע ושינוי המזל כדי לאפשר את העיבור. וזה מתאים לדברנו על מתן כוח פוטנציאלי להריון.

“עקידת יצחק” (ר' יצחק בן משה עראמה, מחכמי ספרד בדור הגירוש שבאו לאיטליה, נפטר 1494) “וה' פקד את שרה כאשר אמר. בתת לה הריון... וזה שביארו הכתוב בסמך ותהר...” (בפירושו על בראשית כ"א, א).

גם “בעל העקידה” מבאר את הפקידה כמשהו ממשי. מעשה הפקידה הינו מתן הריון. בעל העקידה מתבסס על סמיכות הפסוקים, פסוק א הדן בפקידת שרה מתבאר ע"י פסוק ב הדן בהריונה של שרה.

המלבי"ם (ר' מאיר ליבוש בר יחיאל מיכל, מגדולי מפרשי התנ"ך בדורות האחרונים, 1809-1880) “...שהפקידה היא תמיד לעשות איזה דבר, ותחילה אמר ה' אבל שרה אשתך יולדת לך בן וזה קרא אמירה, וזה נתקיים בעת שפקדה ליתן לה הריון...” (בפירושו על התורה). א"כ, לדעת המלבי"ם, פקידת שרה הינה שלב של מימוש ההבטחה בדבר לידת שרה. שלב זה בא לידי ביטוי במתן הריון לשרה.

“מתן הריון” זה, שיש לו מקבילה מפורשת בודדת בתנ"ך, במגילת רות (ד', יג): “ויתן ה' לה הריון ותלד בן”, משמעותו: קביעת לוח זמנים מפורט להריון וללידה, וסילוק המכשולים בדרך לביצוע ההבטחה, כגון ביטול מצב העקרות, ושינוי המזל והטבע. ונסכם פרק זה בדברי בעל “התורה תמימה”: “גם פקידת הריון הוי בכלל דינים שאדם נידון בראש השנה... ואין לפרש שבר"ה הרתה... אלא שבראש השנה נגזר עליה הריון”.

יב. שיטת התוספות (ב"ק, צב, ע"ב)

נעיין בדברי התוס' ונבדוק כיצד הוא לומד ש"כל המבקש רחמים על חברו... הוא נענה תחילה”:

“כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך. לאו בהריון משתעי, שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו, אלא ילדה בריוח כמו שהתפלל על אבימלך”.

הבנת שיטת התוספות תתבסס על הדיבור המתחילי שלו, שהינו כמקובל קטע המצוטט מהגמרא. לשם כך נעיין בקטע הבא של הגמרא: “ויתפלל אברהם אל האלוקים... וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' כאשר אמר אברהם אל [על] אבימלך”.

צמד המלים “כאשר אמר”, הראשון, הינו ציטוט מהתורה, וצמד המלים “כאשר אמר”, השני, הינו תחילת הסבר הגמרא (וליתר דיוק הסברו של רבא בגמרא): למה ה' פקד את שרה, והתשובה היא: “כאשר אמר אברהם על אבימלך”. פירוש: ה' פקד את שרה מפני שאברהם התפלל על אבימלך, או: כמו שהתפלל אברהם על אבימלך. ובמונחים המקבילים לאימרת חז"ל: בקשת הרחמים של אברהם על אבימלך היא הגורם להיענותו בפקידת שרה. מכאן, שכל המתפלל על חברו... הוא נענה תחילה.

ניתן להבחין בשיטת הלימוד הזו בשלושה יסודות: **גורם, תוצאה והנמקה.**
הגורם: תפילת אברהם על אבימלך.

התוצאה: פקידת שרה.

ההנמקה: כאשר אמר אברהם על אבימלך.

מכיון שהתוסי בוחר כ"דיבור המתחיל" שלו את דברי ההסבר של הגמרא: "כאשר אמר אברהם על אבימלך" משמע שהוא גורס כך בגמרא, וזוהי גם שיטת הלימוד שלו. במקרה שלפנינו ישנה הדדיות מעניינת בין הגמרא והתוסי: בעזרת הדיבור המתחיל שצריך להיות ציטוט של הגמרא, התוסי גם מאשר את גירסת הגמרא וגם מצביע על שיטת לימודו. לדיבור המתחיל בענייננו משנה חשיבות לאור הבנתנו שרשיי אינו גורס קטע זה בגמרא. שיטת הלימוד של התוסי הינה בעצם השיטה השנייה שהזכרנו בראשית מאמרנו זה.

מניין לרבה בגמרא, ובעקבותיו לתוסי, הדרשה: "כאשר אמר – כאשר אמר אברהם על אבימלך"? נראה שהמקור לדרשה זו הינו בתרגום יונתן בן עוזיאל (תנא בדור הראשון, הגדול שבתלמידי הלל) על הפסוק: "וה' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ה' לשרה כאשר דבר". וזה תרגומו: "וה' דכיר ית שרה היקמא דאמר ליה, ועבד ה' לשרה ניקא היקמא דמליל (ל)אברהם בצלותיה על אבימלך". "פירוש יונתן" (על התרגום): "היקמא דמליל וכו' פירוש: כאשר התפלל על אבימלך כן עשה לשרה, כי המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה". [מ"מ קיים הבדל מסוים: הגמ' לומדת מ"כאשר אמר" לעומת התרגום שלומד מ"כאשר דבר"].

יג. פקידת שרה – מהותה ומשמעותה לשיטת התוספות

בהמשך הד"ה מסביר התוסי מהי אותה פקידה של שרה, וניתן לחלק את דבריהם לשני חלקים:

חלק ראשון, בו התוסי שולל את האפשרות שהדיבור "וה' פקד את שרה" מתייחס להבטחת הריונה של שרה, מהנימוק: "שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו". חלק שני, בו התוסי מסביר בצורה חיובית שפקידת שרה משמעותה ש"לידה בריוח", וההנמקה היא שהרי אברהם התפלל על אבימלך שנשותיו ילדו בריוח, וצריכה להתקיים סימטריה לגבי שרה "כמו שהתפלל על אבימלך".

מניין לתוסי הרעיון שתפילת אברהם על אבימלך הייתה על "לידה בריוח"? והשאלה הזו קשה, שהרי "לידה בריוח" – לא מוזכרת בגמרתנו כלל! נראה שהתוסי מתבססים על תרגום אונקלוס (תנא בדור השלישי) וכן על תרגום יונתן בן עוזיאל (תנא בדור הראשון) לפסוק: "ויתפלל אברהם אל האלוקים, וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו ילדו".

וזה תרגומו: "וצלי אברהם קדם ה', ואסי ה' ית אבימלך, וית אתתיה ואמהתיה, ואתריוח". הביטוי "וילדו" מקבל בעזרת התרגומים משמעות של "לידה בריוח". ועדיין זקוקים אנו לאסמכתא לקיום הלשוני של הביטוי "לידה בריוח". ניתן למצוא אסמכתא זו בגמרא, סוטה (כו, ע"א): "ונקתה ונזרעה זרע – שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח". (מן הראוי לציין כאן שרשיי לומד בשונה מהתוסי: "וילדו" – נפמחו נקניהם").

יד. קשיים בשיטת התוספות

שיטת התוס' מעוררת כמה תמיהות ראויות לעיון:

1. מדוע לא נקטו בשיטת רש"י – סמיכות הפרשיות וההבדל התחבירי

שיטתו של התוס' כאמור מבוססת ונתמכת על גמרא מפורשת, בהתאם לגירסתו. עם זאת נשאלת השאלה מדוע התוס' מעדיפים את שיטתם על פני שיטתו של רש"י הלומד מסמיכות הפרשיות ומן ההבדל התחבירי בין "וה' פקד" לעומת "ויפקוד ה'?" ועוד, מקובל הוא שכאשר התוס' לא מקבלים את שיטתו של רש"י, הם מתייחסים לכך, כגון: "פירש הקונטרס... ותימה", או: "פירש הקונטרס... ואין נראה". ובענייננו, בצורה תמוהה, לכאורה, התוס' לא מזכירים את שיטת רש"י ולא מתייחסים אליה כלל.

2. שיטת התוס' – מעבר לפשט

ביחסם זהות לביטויים "כאשר אמר" ו"כאשר התפלל", התוס' מוציאים את הביטוי "כאשר אמר" מעבר לפשוטו. שכן הביטוי "אמר" לא מופיע בשום מקום נוסף כביטוי לתפילה.

ויתירה על כך, ייחוס הביטוי "כאשר אמר" אל אברהם ולא אל הקב"ה, שהוא נושא המשפט, יש בכך הוצאה קשה של הביטוי מפשוטו. כאמור, התוס' נתמכים בגמרא מפורשת, אעפ"כ מן הראוי לברר מדוע מעדיפים התוס' פירוש שהוא מעבר לפשט או אפילו רחוק מהפשט, על פני הפירוש הפשוט של רש"י.

3. "הוא נענה תחילה"

לשיטת התוס', מניין שהמתפלל על חבירו "הוא נענה תחילה"? הרי לפי סדר הכתובים, רפואת נשי אבימלך הייתה אפילו לפני הריונה של שרה, שהרי רק אחרי רפואת נשי אבימלך מספר לנו הכתוב: "ותהר ותלד שרה...". ובוודאי שנשי אבימלך "ילדו בריוח" לפני ששרה ילדה בריוח.

4. "והוא צריך לאותו דבר"

הקטע "והוא צריך לאותו דבר" דורש שתהיה התאמה בין תפילתו של אברהם להיענותו, מתוך כך הגיעו התוס' למסקנה שפקידת שרה הייתה לידתה בריוח כמו שילדו בריוח נשי אבימלך. וכי אברהם "צריך" ששרה תלד בריוח? האם זוהי בעייתתה של שרה? הרי לשרה בעיה קשה יותר, שרה הינה עקרה ואינה יכולה להרות ובוודאי לא ללדת.

5. הקשר בין דיבור המתחיל להמשך הדברים

נתבונן בדי"ה: "כאשר אמר אברהם על אבימלך", ובהמשך דברי התוס': "לאו בהריון משתעי...". ונראה שאין קשר ישיר בין הדברים, אין רציפות לוגית. שהרי הדי"ה מדבר על תפילת אברהם על אבימלך, והמשך דברי התוס' מתייחסים להריונה של שרה. ועוד, התוס' מודיעים לנו ש"לאו בהריון משתעי", כנגד מי מכוונים דבריו? אם כנגד הדי"ה, הרי בוודאי שאברהם בתפילתו על אבימלך, אינו עוסק בהריונה של שרה.

לו הדי"ה היה מביא את דברי התורה בלבד, היינו "כאשר אמר", היה יכול להיווצר קשר לוגי בין הדי"ה ובין הטענה "לאו בהריון משתעי". מ"מ, מי העלה רעיון כזה שמדובר בהריון, שהתוסי' נאלצים לחדש לנו שלא בהריון מדובר?

טו. יישוב שיטת התוספות

שיטת התוסי' תתבסס על היסודות הבאים:

1. התוסי' לא לומדים מסמיכות הפרשיות – מדוע?

הלימוד מסמיכות הפרשיות מתבסס בגמרא על שלושה קטעים:

- א. על תפילת אברהם על אבימלך: "ויתפלל אברהם אל האלוקים".
- ב. על רפואת נשי אבימלך: "וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו".
- ג. ועל רפואת שרה: "וה' פקד את שרה".

אנחנו רוצים לחדש ולטעון שהתוסי' לא גרסו, או שבגמרא שלהם לא הופיע הציטוט של קטע ב' הנ"ל בדבר רפואת נשי אבימלך: "וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו". ממילא, לא מתקיים הבסיס ללימוד מסמיכות הפרשיות. מהו הבסיס לטענתנו בדבר גירסת התוסי'? טענתנו מתבססת על כתב יד של מסכת בבא קמא המכונה "כתב יד מינכן", ע"פ כתב יד זה קטע ב' הנ"ל לא מופיע בגמרא. להלן העתקה מכתב היד: יש לשים לב, הסוגרים העגולים מצביעים על הקטע שלא מופיע בכתב היד! שלוש הנקודות מצביעות על קטע לא רלוונטי לדיונו.

"אמר ליה רבא בר מרי מנא הני מילי דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה... ואנא אמינא מהכא: 'ויתפלל אברהם אל האלוקים' (וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו) וכתב 'וה' פקד את שרה כאשר אמר', כאשר אמר אברהם על אבימלך".

כתב יד זה תומך א"כ בשיטת התוסי' וכן בטענתנו באשר לגירסתו.

בדקנו כתב יד נוסף של מסכת בבא קמא: **כתב יד וטיקן**. גם בכתב יד זה לא מופיע קטע ב' הנ"ל שהוא בסיס ללימוד מסמיכות הפרשיות. להלן העתקה מכתב היד: יש לשים לב, הסוגריים העגולים מצביעים על הקטע שלא מופיע בכתב היד! שלוש הנקודות מצביעות על קטע לא רלוונטי לדיונו.

"אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הני מילי דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה... ואנא אמינא מהכא: 'ויתפלל אברהם אל האלוקים' (וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו) וכתב 'וה' פקד את שרה' (כאשר אמר) כאשר אמר אברהם אל אבימלך".

א"כ, גם כתב יד זה תומך בשיטת התוסי' ובטענתנו באשר לגירסתו.

2. מדוע התוספות לא לומדים כרש"י? "וה' פקד" – כבר פקד..."

מכיוון שהתוסי' לא מבססים את לימודם על סמיכות הפרשיות, על כן הם נזקקים ללימוד: "וה' פקד" – כבר פקד...". אולם מעבר לכך, לגופו של עניין, ייתכן ותוספות לא

מקבלים לימוד זה, כי לא מוכח "כמה" קודם לרפואת נשי אבימלך אירעה רפואה שרה. אולי כבר לפני תפילת אברהם, ואולי בכלל לפני הסיפור של אבימלך.

3. "כאשר אמר – כאשר אמר הקב"ה – למה לא?"

לפי שיטת התוספות "כאשר אמר" לא יכול להיות מוסב על הקב"ה, כי אם "וה' פקד את שרה" – לאו בהריון משתעי, אלא שתלד בריוח, ע"כ גם המשך הפסוק "כאשר אמר" לא יכול להיות שמדובר בקב"ה, שהרי היכן ומתי הבטיחו הקב"ה קודם לכן שתלד בריוח? לכן נאלצים התוספות לעזוב את פשוטם של דברים ולדבוק בגירסה "כאשר אמר – אברהם". יש בכך ליצור זיקה בין הדי"ה ובין המשך דברי התוס'. הטענה "לאו בהריון משתעי" מחייבת לגרוס כמו הדי"ה.

4. "כאשר אמר אברהם..." – משמעות הביטוי

לביטוי "כאשר אמר" שתי משמעויות (ראה מילון אבן שושן, ערך "כאשר") ושתיהן רלוונטיות להבנת שיטת התוספות:

האחת, כמו שאמר או כפי שאמר, ואז משמעות הדברים הוא שה' פקד את שרה כפי שאברהם התפלל על אבימלך. לשרה אין בעיה של הריוח שהרי המלאכים כבר בישרוה על כך, וגם לנשי אבימלך אין בעיה של הריוח כי הקב"ה בס"ה עצר ביעזם מללדת. אלא שנשי אבימלך זקוקות ללידה בריוח, אברהם מתפלל על כך ולכן גם שרה נענית בצורה דומה. א"כ מתקיימת התאמה בין הצרכים של נשי אבימלך וצרכיה של שרה, וכן מתקיימת היענות מתאימה.

השנייה, בשעה שאמר או כשאמר, ואז משמעות הדברים היא שהקב"ה פקד את שרה בשעה שהתפלל אברהם על אבימלך, ורק אח"כ וירפא הי את נשי אבימלך. משמעות שנייה זו עונה על לוח הזמנים הנדרש של "הוא נענה תחילה", דהיינו שההיענות של שרה תתקיים לפני ההיענות של נשות אבימלך. וכן משמע מדברי **השיטה מקובצת** (ב"ק צב, ע"ב): "מאי כאשר אמר – **דמשעת אמירה איתא פקידת שרה** כמו שאמר אברהם על אבימלך". משילוב המשמעויות נמצאנו למדים "כל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה".

האם בהכרח ילדה שרה בריוח לפני נשות אבימלך? לא בהכרח, ואז פקידת שרה יהיה פירושה שהקב"ה גזר ששרה תלד בריוח לפני שגזר דין דומה על נשי אבימלך.

5. חוסר התייחסות של התוספות לשיטת רש"י

אכן, לפלא הוא שהתוסי לא התייחסו לשיטתו של רש"י על הגמרא, למרות השוני המהותי שבין השיטות ולמרות המקובל. מכל מקום, בעקיפין כן קיימת התייחסות כזו, שהרי רש"י על התורה אומר מפורשות: "כאשר אמר – בהריון", ויתכן שהתוסי בדבריהם "לאו בהריון משתעי" מתכוונים גם לדברי רש"י אלה.

טז. ההולכים בעקבות התוספות

1. הרא"ש (רבינו אשר, מגדולי חכמי אשכנז, נפ' 1328)

להלן ציטוט מלא של דברי הרא"ש בענייננו: "כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה דכתיב 'וה' פקד את שרה כאשר אמר אברהם לאבימלך'". נראה בפשטות שהרא"ש מצטט מהגמרא, והוא תומך בכך בגירסת התוס' ובשיטתו. שכן, לא מופיעה בדבריו כל התייחסות לשיטת רש"י בדבר סמיכות הפרשיות, ומדלג על הקטע "דכתיב וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו..." שהוא כאמור בסיס לשיטת הלימוד מסמיכות הפרשיות.

2. ילקוט שמעוני

להלן ציטוט מלא של דברי ילקוט שמעוני בענייננו, כולל הסוגריים המרובעות: "א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרו רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה... ואנא אמרי מהכא: 'ויתפלל אברהם אל האלוקים' וכתוב 'וה' פקד את שרה כאשר אמר [וגו' כאשר אמר] אברהם אל אבימלך". א"כ גם הילקוט שמעוני תומך בשיטת התוספות: לא מזכיר את שיטת סמיכות הפרשיות, לא מזכיר את הפסוק: "וירפא אלוקים את אבימלך ואת אשתו", מאידך מצטט את הקטע "כאשר אמר אברהם על אבימלך".

3. דברי דוד (הט"ז), רבינו דוד בר שמואל הלוי, מגדולי ההוראה בפולין 1590-1667

הט"ז מצטט את הגמרא: "כאשר אמר וגו' כאשר אמר אברהם על אבימלך". כפי שגורסים התוס'. ומסביר: "ולכאורה זה סותר דברי רש"י שלמד דבר זה מן סמיכות הפרשיות", ומתרחץ מה שמתרחץ. מ"מ, הט"ז מודע לכך שקיימות שתי שיטות סותרות בהבנת הלימוד בגמרא.

4. תורה תמימה (הרב ברוך הלוי עפשטיין, נובארדוק, נפטר בשנות ה-20 של המאה)

להלן ציטוט מדברי הגמרא כפי שמופיע ב"תורה תמימה", כולל הסוגריים המרובעות: "אמר ליה רבא לרבה ברי מדי מנא הני מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה דכתיב ויתפלל אברהם [על אבימלך] וכתוב בתריה וה' פקד את שרה כאשר אמר, כאשר אמר אברהם על אבימלך [ב"ק צב, ע"א]".

נראה בפשטות שהגירסה שהייתה בידי ה"תורה תמימה" אף היא תומכת בשיטת התוספות. אין ציטוט של הקטע "וירפא אלוקים את אבימלך..." וקיימת הגירסה "כאשר אמר אברהם על אבימלך".

יז. הגמרא שבידינו – שילוב גירסאות רש"י ותוספות

שתי שיטות הלימוד, של רש"י ושל תוס', למרות היותן עצמאיות ואף נוגדות זו את זו, ולמרות התבססותן על גירסאות שונות בגמרא, שולבו בזמן מסוים לתוך הגמרא שבידינו. שילוב השיטות על גירסאותיהן השונות בוצע כנראה במטרה לא להפסיד את אחד הלימודים.

ע"פ צילום של הדפוס הראשון של השי"ס, דפוס ונציה 1521, שנמצא בידינו, הרי שלפחות מאז ואילך כבר שולבו שתי השיטות והגירסאות והפכו למיקשה אחת. היום כבר קשה קצת להבחין בכך, ומאמרנו זה בא להאיר את הדברים.

יח. התפילה על חבר – משמעותה הלכה למעשה

בפרק זה ננסה לדון בשאלה כיצד ניתן ליישם אימרת חז"ל זו הלכה למעשה. לפי פשוטות הדברים, מובטחים לכל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר, שני דברים: א. המתפלל נענה בהתאם לצרכיו. ב. ולא זו בלבד, אלא אף נענה לפני חברו.

ונשאלת השאלה, האם הגמרא מגישה לנו איזה שהוא "מרשם" כיצד ניתן להתרפא מבלי להתאמץ? האם, ח"ו, תפילת "רפאנו" על עצמנו בתפילת העמידה מיותרת? האם חסל סדר רופא ותרופות? מעתה כל חולה יפנה לבית חולים הקרוב למקום מגוריו, יבקש מהאחות האחראית את רשימת החולים במחלתו, יתפלל עליהם, ובתהליך אוטומטי ומוזר יבריא אף לפנייהם?

מכיוון שהתפילה על חבר מקבלת את ייחודה מתפילת אברהם על אבימלך ומפקידתה של שרה, נמצא שם את הפתרון לשאלותינו. גם בעניינם של אברהם ושרה יכולה להישאל השאלה, מה תוקפה של תפילת אברהם על ריפוייה של שרה? לולא תפילתו של אברהם על אבימלך, האם שרה לא הייתה נפקדת? הרי כולנו מכירים את הבטחתו של הקב"ה בברית בין הבתרים: "והנה דבר ה' אליו לאמר, לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך" (בראשית ט"ו, ד). וכן את ההבטחה הנוספת: "ויאמר אלוקים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק" (בראשית י"ז, יט). ולאחר מכן את בשורת המלאכים: "ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך" (בראשית יח, י).

ואכן, כבר הקשה הרא"ם בצורה דומה: "ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם, והמלאך לשרה, שבניסן הבא תלד שרה, ובהכרח היה שיפקדנה בר"ה אף אם לא היה מבקש רחמים על אבימלך, דאם לא יפקדנה עכשיו בר"ה אימתי?"

ויש ליישב (עפ"י "אור החיים") כדלהלן: יש להבחין היטב בין הסיבה לפקידתה של שרה לבין הגורם לפקידה זו. הסיבה שבגללה שרה נפקדה היא רצונו של הקב"ה כפי שבא לידי ביטוי בהבטחתו לאברהם. הגורם שבעקבותיו מתקיים רצונו של הקב"ה הוא תפילתו של אברהם על אבימלך. הבטחתו של הקב"ה לא נפגמה ח"ו ואיננה שבה ריקם בעקבות הצורך בתפילת אברהם על אבימלך, אלא שאלה הם מדרכי ההשגחה של הקב"ה, כשהוא מבטיח הוא מזמן את המצוה הייחודית שבעזרת קיומה ניתן לממש את ההבטחה. "...הבטחתו יתברך היתה שיתן לו בן, והזמין לו ה' מצוה שסגולתה שייפקד, ובוה נתקיימה הבטחתו... כי כשירצה ה' להיטיב יזמין המצוה שסגולתה היא הטובה המבוקשת" (אוה"ח).

ראיה לדבר שהסיבה לפקידת שרה זוהי הבטחתו של הקב"ה, מתבססת על המשך הפסוק: "וה' פקד את שרה – כאשר אמר". אצל בני אנוש נאה לשבח אותם על עמידתם במוצא פיהם. אבל מה משמעות לביטוי זה אצל הקב"ה? האם אין זה מובן מאליו שהקב"ה מקיים את מה שהוא מבטיח? האם יעלה על הדעת שהקב"ה לא יפקוד את שרה? הרי "אמר": אבל לאור הדברים שהיה מקום לחשוב שהקב"ה פקד את שרה כיוון שכל

המתפלל על חבירו הוא נענה תחילה, לכן נוצר צורך להדגיש שהפקידה היתה בגלל ההבטחה המוקדמת, וזהו "כאשר אמר".

התיזמון של הפעולה הסגולתית נקבע ע"י הקב"ה, וראיה לדבר מהסיפור המוקדם יותר של שרה בבית פרעה: שהרי "...כבר נזדמן לאברהם מעשה פרעה שהוא בדומה למעשה אבימלך, ולא עצרו ה' לפרעה כדי שיתפלל עליו אברהם, וזה לך האות למה שפירשנו (אוה"ח).

גם המהר"ל בפירושו "גור אריה" דן בשאלה: הרי הקב"ה כבר הבטיח את לידת יצחק אז מה מעלה ומורידה תפילת אברהם על אבימלך, ועונה בדומה לאוה"ח: "דבכל דבר אעייג שראוי ובודאי יבוא, צריך שיהיה סיבה שתצא ההבטחה לפועל, כי השי"ת מסבב דבר שהוא הכנה שתצא ההבטחה לפועל, והיה מסבב דבר זה שיהיה אברהם מתפלל בעד אבימלך וראוי שיהיה נענה לה".

תפילה על עצמו ותפילה על החבר — העדיפות ניתנת לתפילה על עצמו, שכן תפילה על החבר פועלת במישור הסגולתי בלבד, שהיא משנית ביחס לתפילה על עצמו. וכפי שמסכים בעל "תורה תמימה" בפירושו על התורה: "בוודאי צריך מקודם לבקש על עצמו" (אלא שנימוקיו עמו). לרופא ולתרופות — בהחלט מקום מכובד בהשקפת היהדות שהרי התורה נתנה רשות מיוחדת לרופא לרפא (ב"ק פה, ע"א). עם זאת יש לזכור שיש להם ערך סגולתי בלבד. הרופא האמיתי הינו הקב"ה, "כי אני ה' רופאך" (שמות ט"ו, כו).

למעשה, אימרת חז"ל שדנו בה כאן איננה מתייחדת דווקא על בקשת רפואה, שהרי לא מוזכרת בה ולו מילה אחת בענייני רפואה, ע"כ ניתן ליישם אותה בכל מעגלי החיים של האדם, החל מענייני פרנסה וכלכלה כצרכים אישיים ועד ענייני בטחון ושלוש כצרכים לאומיים. ויהי רצון שיתקיימו בנו דברי הנביא ישעיהו, הרלוונטיים לדורנו במיוחד: "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו", (ישעיהו נ"ז, יט).